

Βιβλιοστάσιον

Μητροπολίτου Δράμας Παύλου,
Ιστορία τῆς ἱεράς Μονῆς
Ἁγίου Γεωργίου Χαλιναρά τῆς Χαλδίας,
ἐκδ. Ἱερὰ Μητρόπολις Δράμας,
ἐκτ. Ἐπτάλοφος,
Δράμα – Ἀθήνα 2020, σσ. 168.

Τὸ βιβλίον συνεγράφη τὸ 2019, μὲ ἀφορμὴ τὴν παράδοση –μετὰ ἀπὸ ἓνα πολυετὲς μυθιστορηματικὸ ταξίδι 97 ἐτῶν– εἰς χεῖρας τοῦ συγγραφέα του, τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δράμας κ. Παύλου, ἱερῶν κειμηλίων ἀπὸ τὴν Ἱ. Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Χαλιναρά στὴ Χαλδία τοῦ Πόντου: τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου καὶ ἕνδεκα ἀκόμη λειτουργικῶν ἀντικειμένων.

Ἡ μονογραφία ἀφιερώνεται στὸν «Οἰκουμενικὸ Πατριάρχην κ.κ. Βαρθολομαῖο τὸν Ἰμβριο, ποὺ μὲ εὐλάβεια διέδραμε ἅπαντα τὰ ἱερά τοῦ Εὐξείνου Πόντου...» καί, ἐκτὸς τῶν προλογικῶν σημειωμάτων τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ πανοσιολ. ἀρχιμανδρίτου, καθηγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς Παναγίας Τατάρνης κ. Δοσιθέου, εἶναι διαρθρωμένη σὲ δώδεκα κεφάλαια, ἐνῶ συνοδεύεται ἀπὸ

Σημειώσεις, Βιβλιογραφία καὶ Παράρτημα (ἐγγράφων, χαρτῶν καὶ πινάκων).

Στὸν Πρόλογο τοῦ συγγραφέα περιγράφεται τὸ μακρὸ καὶ παράξενο ταξίδι τῶν κειμηλίων τῆς Μονῆς. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες, ποὺ ἐγκατέλειπαν ὑποχρεωτικῶς τὶς ἐστίες τοὺς μετὰ ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης (1923), κόμιζαν στίς ἀποσκευές τοὺς τὰ σύμβολα τῆς ταυτότητάς τοὺς –τὰ ἱερά χριστιανικὰ κειμήλια– ἀπὸ τὶς οἰκίες, τοὺς ναοὺς καὶ τὶς μονές τοὺς¹. Ἀρκετὲς φορὲς μάλιστα, ὅταν ἡ ἔκβαση τοῦ ἐπικείμενου «ταξιδιοῦ» ἦταν ἐξαιρετικὰ ἀμφίβολη, ἢ φυγῆ/φυγάδευση τῶν ἱερῶν κειμηλίων μποροῦσε καὶ νὰ προταχθεῖ ἐκείνης τῶν προσώπων καὶ νὰ γίνῃ μὲ τρόπους ἀνορθόδοξους ποὺ ὑπαγόρευε ἡ ἀνάγκη. Ἔτσι ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Χαλιναρά παραδόθηκε (προφανῶς ἄρον-ἄρον) μαζί μὲ ἄλλα ἕνδεκα λειτουργικὰ ἀντικείμενα στὸν Γαλαξειδιώτη Παρασκευᾶ Ζαγορᾶ, καπετάνιο τοῦ πλοίου «Πατρίς-Ἐλευθερία», στὸ λιμάνι τῆς Δαφνούνας, ἀπὸ ἓναν μοναχὸ τῆς Μονῆς

1. Καθὼς ἦταν στὴν πράξιν ἀδύνατον οἱ ἄνθρωποι νὰ μεταφέρουν στίς ἀποσκευές τοὺς ὅλα τὰ θρησκευτικὰ κειμήλια τῶν 18 καὶ πλέον αἰῶνων χριστιανικῆς ζωῆς ἀπὸ ὅλες τὶς Μικρασιατικὲς περιοχάς (παράλια, Πόντο, Καππαδοκία), μετὰ ἀπὸ τὸ 1923 ἢ Ἐπιτροπὴ Ἀνταλλαξίμων τῶν Προσφύγων μερίμνησε μὲ διάφορους τρόπους γιὰ τὸν ἐπαναπαρισμὸ κειμηλίων ποὺ εἶχαν μείνει πίσω καὶ εἶχαν διασωθεῖ. Βλ. ἐνδ. Ἔκθεσις πεπραγμένων Ταμείου Ἀνταλλαξίμων Κοινοτικῶν καὶ Κοινοφελῶν Περιουσιῶν 1929-1937, Ἀθήνα 1937.

Χαλιναρά (ὁ ὁποῖος κατὰ πᾶσα πιθανότητα δὲν ἐπιβιβάσθηκε στὸ καράβι). Ὁ Ζαγοράς τοποθέτησε τὰ ἀντικείμενα σὲ ἓνα σεντούκι, τὰ ἔφερε στὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ φύλασσε στὴν οἰκία του. Ὑστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ, ὁ πλοίαρχος ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ ξαφνικά κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς ναύλου πρὸς τὴν Ἀμερική καὶ δὲν πρόφθασε νὰ σκεφθεῖ ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ παραδώσει τὰ κειμήλια. Ἐνενήντα ἕξι χρόνια ἀργότερα, τὸν Ἰούνιο τοῦ 2019, ὁ ἀπόγονός του Λουκάς Γκούλτας, ἐγγονὸς ἀπὸ ἀδελφῆ τῆς συζύγου του Εὐθυμίας, ἀποφάσισε νὰ παραδώσει τὰ κειμήλια στὸν Πόντιο ἱεράρχη Σεβ. Μητροπολίτη Δράμας², ὁ ὁποῖος, ἐκκινώντας ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς παραδόσεως καὶ ἀπὸ τὰ ὅσα αὐτὸ κομίζει (τὶς στιγμὲς τοῦ ἐκπατρισμοῦ, τὴν πίστη τῶν Μικρασιατῶν, τὴ θρησκευτικὴ λατρεία στὶς ἀρχαῖες πατρίδες), ἀποφάσισε νὰ μελετήσῃ τὴν ἱστορία τῆς Μονῆς.

Τὸν ὑψηλῆς λογιότητος, συναισθηματικὸ ἀλλὰ καὶ ἱστορικο-θεολογικὰ διανθισμένο πρόλογο τοῦ πανοσ. ἀρχιμανδρίτου, καθηγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς Παναγίας Τατάρνης κ. Δοσιθέου, ἀκολουθεῖ ἡ Εἰσαγωγή μὲ τίτλο: «Ὁ μοναχισμὸς στὸν Εὐξείνιο Πόντο» (σσ. 23-42), στὴν ὁποία μὲ χρῆση τῶν πηγῶν καὶ τῆς δευτερεύουσας ἑλληνικῆς καὶ ξένης βιβλιογραφίας παρουσιάζεται ἡ ἱστορία τοῦ Μοναχισμοῦ στὸν Πόντο ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιαν-

νικοὺς αἰῶνες ἕως τὸ 1923. Τὸ κεφάλαιο ἐμπεριέχει καὶ κατάλογο τῶν εἴκοσι Μονῶν τῆς Μητροπόλεως Χαλδίας ποὺ λειτουργοῦσαν ἕως τὸ 1923, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ ἡ ὑπὸ μελέτη Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Χαλιναρά στὴ Χάρσερα, στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Ἀργυρουπόλεως.

Στὴν «κωμόπολη» Χάρσερα καὶ στὴν ὑπαιθρὸ τῆς εἶναι ἀφιερωμένο τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο τῆς μελέτης (σσ. 43-61), στὸ ὁποῖο καὶ πάλι διὰ τῶν πηγῶν καὶ τῆς δευτερεύουσας βιβλιογραφίας διαγράφονται γεωγραφικὲς, δημογραφικὲς, διοικητικὸς χαρακτήρος ἀλλὰ καὶ ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν κοινωνικό, οἰκονομικὸ καὶ θρησκευτικὸ βίω τῶν κατοίκων –ὀρθοδόξων κυρίως, ἀλλὰ καὶ μουσουλμάνων– τῆς περιοχῆς διαχρονικά.

Ἀκολουθεῖ τὸ κεφάλαιο μὲ τίτλο: «Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Χαλιναρά» (σσ. 63-72), στὸ ὁποῖο ἰχνηλατεῖται ἀδρομερῶς ἡ ἱστορία τῆς Μονῆς ἀπὸ τὴν πρώτη ἴδρυσή της στὴν ἀρχικὴ τῆς θέσης, στὰ τέλη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Μεγάλου Κομνηνοῦ τὸ 1220, καὶ οἱ ἐπανειλημμένες καταστροφές της³, καὶ διεξοδικότερα ἡ περίοδος τῆς μεταβυζαντινῆς λειτουργίας της ἀπὸ τὸ 1700 ἕως καὶ τὸ 1923.

Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο ποὺ τιτλοφορεῖται: «Ἡ Μονὴ καὶ οἱ Ἠγούμενοί της ἀπὸ τὸ 1700 ἕως τὸν ἐκπατρισμὸ τοῦ 1923» (σσ. 73-92) γίνεται ἐξαντλητικὴ

2. Στὸ πρωτόκολλο παράδοσης-παραλαβῆς, ποὺ δημοσιεύεται στὸ παράρτημα τοῦ βιβλίου (σ. 149), καταγράφεται ἡ δήλωση τοῦ Λουκά Γκιούλτα: «Τὰ ὡς ἄνω κειμήλια εἶναι περιουσία δική μου τὴν ὁποία προσφέρω εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Δράμας κ. Παῦλον ὡς προσαπικὴν αὐτοῦ εὐλογίαν-περιουσίαν, γνωρίζοντας τὴν ἐγνωσμένην ἀγάπην του διὰ τὸν Ποντιακὸν Ἑλληνισμόν καὶ θεωρώντας ὅτι θὰ τὰ ἀξιοποιήσῃ κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον».

3. Ὡς ὀμιχλώδη χαρακτηρίζουν τὴν ἱστορία τῆς ἴδρυσης τῆς Μονῆς καὶ οἱ εἰδικοὶ νεώτεροι μελετητὲς τῶν Μνημείων τοῦ Πόντου Bryer καὶ Winfield. Πρὸβλ. A. Bryer – D. Winfield, *The Byzantine Monuments and the Topography of Pontos*, I-II (DOS XX), Washington 1985. Εἰδικὰ γιὰ τὴ Χάρσερα καὶ τὴ Μονὴ Χαλιναρά, βλ. I, σ. 308.

χρήση πηγῶν καὶ βιβλιογραφίας γιὰ νὰ ἀποδοθεῖ ἢ ἐκάστοτε «κανονική» κατά-σταση τῆς Μονῆς καὶ ἡ δραστηριότητα τῶν ἡγουμένων της. Σημαντικὸ στοιχεῖο τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἡ ἀναδημοσίευση ἐγγράφων ποὺ ἀφοροῦν τῇ Μονῇ καὶ τὸν Μοναχισμό στὸν Πόντο καὶ σώζονται ὡς ἐμβόλιμα ἀντίγραφα σὲ ἄλλα ἔργα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε σιγίλλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀγαθαγγέλου τοῦ ἔτους 1827.

Ἀκολουθεῖ ὡς μικρὸ κεφάλαιο ὁ «Πίνακας Ἱγουμένων Μονῆς Χαλιναρᾶ» (σσ. 93-98) μὲ ἐκτενῆ σχολιασμό καὶ πολύ-τιμες γιὰ τὸν ἐρευνητὴ παρατηρήσεις.

«Τὸ Καθολικὸ καὶ τὰ ἐξωκκλήσια τῆς Μονῆς» (σσ. 99-102) εἶναι ἓνα ὀλιγοσέλιδο, ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὸ κεφάλαιο, τὸ ὁποῖο ἀξιοποιεῖ τὶς ἔμμεσες βιβλιογραφικὲς ἀναφορές, τὴν προφορικὴ μαρτυρία ποὺ οἱ λόγιοι διασώζουν καὶ παράλληλα, σὲ σχέση μὲ τὰ φορητὰ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα (μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Δρακοντοκτόνου Ἁγίου Γεωργίου γιὰ παράδειγμα), τὶς σύγχρονες μελέτες εἰδικῶν ἐπιστημόνων (μουσειολόγων, ἀρχαιολόγων κ.ἄ.).

Ἀκολουθοῦν τὰ κεφάλαια: «Ἡ προσ-φορὰ τῆς Μονῆς στὴν παιδεία τοῦ Γένους» (σσ.103-104) καὶ ἡ «Ἡ Βιβλιο-θήκη τῆς Μονῆς» (σσ. 105-108), στὰ ὁποῖα παρουσιάζεται ἀφ' ἑνὸς ἡ συμβολὴ τῆς Μονῆς (πνευματικὴ καὶ ὕλική) στὴν ἐπιμόρφωση τοῦ ὀρθόδοξου ποιμνίου τοῦ Πόντου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ περιγραφὴ τῶν χειρογράφων (κωδίκων) τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς, ὅπως διασώθηκαν στὶς καταγραφὰς τῶν λογίων καὶ ἰδίως σὲ ἐκεῖνες τοῦ Γεωργίου Θ. Κανδηλάπτη.

Σὲ σύντομο κεφάλαιο ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἡ περιουσία τῆς Μονῆς» ἀξιοποιεῖται καὶ πάλι ἡ κάθε ἔμμεση μαρτυρία (ἐφ' ὅσον ἔγγραφα σχετικὰ δὲν σώζονται) γιὰ νὰ ἀναλυθεῖ ἀδρομερῶς τὸ θέμα. Παρόμοια ἀντιμετωπίζεται καὶ ἡ πτυχὴ περὶ «τῶν Εὐεργετῶν καὶ δωρητῶν τῆς Μονῆς» στὸ ὁμότιτλο κεφάλαιο (σσ. 111-118), ὅπου καὶ ἀναλυτικὲς ἀναφορὲς στοὺς φημισμένους μεταλλουργοὺς τῆς Ἀργυρουπόλεως, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς ὑπῆρξαν οἱ κύριοι δωρητὲς τοῦ Μοναστηριοῦ.

Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο μὲ τίτλο: «Ἡ περὶ τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου “Ἀστέρος” διαμάχη» ἀναπτύσσει ἓνα ἐν-διαφέρον ἐπεισόδιο διαρκείας ἀνάμεσα στοὺς μοναχοὺς ποὺ ἐγκαταβίωσαν στὴ Μονὴ Χαλιναρᾶ, ποὺ ἀφοροῦσε τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἐνὸς ἀκόμη γειτονικοῦ – βυζαντινῆς καταγωγῆς ἐπίσης– ἔρειπω-μένου μοναστηριοῦ, τὸ ὁποῖο ἄρχισε νὰ ἀνθεῖ στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν μοναχῶν γιὰ τὴν «πρόοδο» τῶν δύο μοναστηριῶν, ποὺ μέσῳ τῶν πηγῶν μαθαίνουμε ὅτι ἔληξε εἰρηνικὰ, ἀποδεικνύει τὴ ζωντάνια τῆς μοναστικῆς κοινότητας στὴν περιοχὴ περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ.

Ὁ «ἐπίλογος» (σσ. 125-138,) σὲ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν «εἰσαγωγή», ἀφιερώνεται στὸν Μοναχισμό τοῦ Πόν-του: ἀναπαράγεται ἐδῶ ἡ –διὰ χειρὸς Παναρέτου Τοπαλίδου συγγραφείσα τὸ 1909⁴– δραστηριότητα τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βαζελῶνος Χρυσάνθου (ἡγουμ. 1821-1854), ὁ ὁποῖος ἔσωσε τὸ ὀρθόδοξο ποιμνιο τῆς περιφερείας Ματσούκας τοῦ

4. Ἡ *Ἱστορία τῆς Μονῆς Βαζελῶνος* τοῦ ἀρχιμανδρίτου Παναρέτου Τοπαλίδου, ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1909 στὴν Τραπεζοῦντα, ἀπὸ τὴν ὁποῖα προέρχεται τὸ παράθεμα ποὺ δημοσιεύεται στὸν ἐπίλογο, ἀνατυπώθηκε τὸ 2016 στὴ Δράμα ἀπὸ τὸν συγγραφέα, τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Δράμας κ. Παῦλο.

Πόντου από βέβαιη σφαγή. Στόν ἐπίλογο δίδεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν σ. ἡ πληροφορία ὅτι ἡ εἰκόνα τοῦ Γεωργίου Τροπαιοφόρου ἀπὸ τῆ Μονῆ Χαλιναρά, ἡ δωρεὰ τῆς ὁποίας ἀποτελέσασκε καὶ τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου, θὰ τοποθετηθεῖ στὸ ἐξῆς στὴν Ἱ. Λαυρεντιανὴ Μονὴ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος – Νέα Σουμελά⁵.

Τὸ βιβλίον ὀλοκληρῶνεται μὲ τὶς Σημειώσεις, τὴ Βιβλιογραφία καὶ τὸ Παράρτημα.

Τὸ πόνημα εἶναι εὐληπτο καὶ ἐνδιαφέρον. Ἀπευθύνεται στὸν φιλόστορα ἀναγνώστη⁶ ἀλλὰ καὶ στὸ εἰδικὸ κοινόν, τὸν μελετητὴ τοῦ Πόντου, ὅπως ἄλλωστε καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴ σαφῆ μεθοδικὰ διάρθρωσή του. Ὁ ἀναγνώστης, μὲ ἀφορμὴ τῆ Μονῆ Χαλιναρά καὶ τὴν πορεία τῆς στὸν χρόνον, ἀντιλαμβάνεται μὲ τρόπο δομημένο τὸν ρόλον τῶν Μοναστηριῶν καὶ τοῦ Μοναχισμοῦ στὰ Μικρασιατικὰ ἐδάφη ὅχι μόνον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ὅσο ἀνθοῦσε ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς καὶ ἕως τὸ 1923.

Ὁ σ. δὲν κινεῖται ἀπλῶς μὲ ἄνεση καὶ μὲ τὴν κριτικὴ ματιὰ τοῦ ἐπιστήμονα ἀνάμεσα στὶς πρωτότυπες καὶ τὶς δευτερογενεῖς πηγές, ἀλλὰ ἀξιοποιεῖ μὲ τὸν καλύτερον τρόπο καὶ τὴν προφορικὴ μαρτυρία: σημαντικὸ εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος,

ποντιακῆς καταγωγῆς, ἐκ Κρώμνης ὅπως ἀναφέρει, γνωρίζει τὴν Ποντιακὴ γλῶσσα. Ἔτσι ἡ προφορικὴ μαρτυρία, ἄμεση (πρὸς τὸν ἴδιον) ἢ ἔμμεση (καταγεγραμμένη ἀπὸ ἄλλους, εἰδικούς καὶ μὴ), λαμβάνει ἐντὸς τοῦ κειμένου τοῦ τὴν πραγματικὴ τῆς θέσης. Ὁ σ. γνωρίζει ἐν ὀλίγοις ποῦ νὰ ἀναζητήσῃ τὰ πέραν τῆς ἀκαδημαϊκῆς καὶ ἔγκριτης βιβλιογραφίας στοιχεῖα γιὰ τὸν Πόντον τοῦ πρώτου 20οῦ αἰῶνα⁷ καὶ πῶς νὰ τὰ ἀξιοποιήσῃ, ἀναγνωρίζοντας ἐπιπλέον τὸ τραῦμα ποῦ ἀναπόφευκτα φέρουν.

Ἡ συνθετικὴ σκέψη τοῦ σ. ἀποτυπώνεται ἐμφανῶς καὶ στὸ Παράρτημα, ὅπου παρατίθενται ἔγγραφα (αὐτονοήτως τὰ πρωτόκολλα παράδοσης καὶ παραλαβῆς τῶν ἱ. Κειμηλίων, ποῦ ἀπετέλεσαν τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ ἔργου), φωτογραφίες τῶν κειμηλίων, τῆς περιοχῆς Χάρσερα, τῶν ἐρειπίων τῆς Μονῆς, παρεκκλησίων τῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Μονῆς Βασιλείου «Ἀστέρος», σκαρίφημα τῆς περιοχῆς Χάρσερα (ἀντὶ χάρτου) σχεδιασμένο ἀπὸ αὐτόπτη μάρτυρα, ἀλλὰ καὶ φωτογραφίες συγκριτικοῦ ὕλικου, ἐπιπρόσθετων δηλαδὴ ἱερῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια ἐντοπίσθηκαν ἀπὸ τὸν σ. καὶ τὶς πηγές του στὸ χωριὸ Ἄγριοσυκιὰ τοῦ Δήμου Πέλλας, ὅπου ζοῦν Ἀργυρουπολίτες, καὶ τὰ ὅποια εἶχαν

5. Ἡ Λαυρεντιανὴ Μονὴ στὴ Δράμα (Ἱ. Μονὴ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος – Νέα Σουμελά) ἰδρύθηκε τὸ 1927 ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Δράμας Λαυρέντιο (Παπαδόπουλο), τὸν τελευταῖο Μητροπολίτη Χαλδίας (1905-1922). Ἀφιερώθηκε, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφὴ, στοὺς μαρτυρήσαντες Ποντίους καὶ φιλοξένησε (μέχρι τὸν θάνατό τους) δύο ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Μονῆς Σουμελά τῆς Τραπεζούντας ποῦ κατόρθωσαν νὰ φθάσουν στὴν Ἑλλάδα μετὰ ἀπὸ τὸ 1923, τὸν Πολύκαρπον καὶ τὸν ἡγούμενον Ἄνθιμο. Ἡ Μονή, ἡ ὁποία βρίσκεται σὲ διαδικασία ἀνακαινίσεως, φιλοξενεῖ ἐκκλησιαστικὰ (καὶ ὅχι μόνον) κειμήλια τοῦ Ποντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ.

6. Γι' αὐτὸ καὶ φέρει τὶς σημειώσεις στὸ τέλος καὶ ὅχι ὑποσελίδιες.

7. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπαφή, ποῦ ἀναφέρεται στὸν Πρόλογον (σ. 14), μὲ τὸν Γεωλόγον-Ὀκεανολόγον Βασίλη Κωνσταντινίδην, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀργυρουπόλεως ποῦ ἔχει ἐπανειλημμένως ἐπισκεφθεῖ.

8. Τὸ ἐρώτημα τίθεται ἀπὸ τὸν σ. στὸν Πρόλογον (σ. 10).

φθάσει στην Ἑλλάδα ἀκολουθώντας ἄλλη διαδρομή – γιὰ τὴν ἀκρίβεια ἤλθαν κρυμμένα στὶς ἀποσκευές τοῦ πρόσφυγα ἀπὸ τὴ Χάρσερα Ἡλία Θεοδωρίδη.

Τὸ βιβλίο τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δράμας Παύλου ἀναμφίβολα ἀποτελεῖ συμβολὴ στὴν ἐπιστήμη. Ταυτόχρονα ἀποτελεῖ ἔναυσμα γιὰ μελέτες καὶ ἐνδεχομένως ἔναυσμα γιὰ νὰ συνομιλήσει ἢ «ἐπίσημη» ἱστορία μὲ τὴν προφορική. Γιὰ παράδειγμα, τί συνέβη, ἢ –ὀρθότερα, ἀφοῦ ἡ διαδικασία αὐτὴ διήρκεσε ἐπὶ μακρόν– τί συνέβαινε στὰ λιμάνια τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὴ διαδικασία τῆς ἀποχώρησης τῶν Μικρασιατῶν ὅταν ἀπεφασίσθη ἢ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν⁸, τί διηγήθηκαν οἱ πρῶτοι ἀφηγητές, αὐτοὶ δηλ. ποὺ ἔζησαν τὰ γεγονότα στοὺς καταγραφεῖς τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (καὶ ὄχι μόνον), τί κατέγραφαν σχετικὰ οἱ τοπικοὶ λόγοι στὰ 98 τελευταῖα χρόνια, τί θυμοῦνται ἀπὸ διηγήσεις οἱ νεώτεροι, πόσο ἀναγνωρίσιμο εἶναι τὸ τραῦμα σὲ ὅλα αὐτὰ καὶ πόσο καθορίζει κάθε φορὰ τὸν λόγο, τὴν πεποιημένη ἀφήγηση.

Γιασμίνα Μωυσεΐδου
Δρ. Βυζαντινῆς Ἱστορίας

Ρωξάνης Ἀργυροπούλου,
Ὁ Βενιαμὴν Λέσβιος
Ὅραματιστὴς καὶ θεμελιωτὴς
τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων,
ἐκδ. Μικρὴ Βιβλιοθήκη
Διδασκάλων τοῦ Γένους,
Ἀθήνα 2019, σσ. 204.

Ἡ πρώτη ἐκδοτικὴ προσπάθεια τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Συνδέσμου νὰ δημιουργήσει «Μικρὴ βιβλιοθήκη διδασκάλων τοῦ Γένους» ἐμφανίσθηκε τὸ 2019 μὲ τὴν ἔκδοση τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης

τῆς Ρωξάνης Ἀργυροπούλου, ὁμότιμης διευθύντριας Ἑρευνῶν τοῦ Ε.Ι.Ε. Οἱ 204 σελίδες τοῦ πονήματος εἶναι ἀφιερωμένες στὸν Βενιαμὴν Λέσβιο καὶ τὸν φιλοσοφικό του στοχασμό, ὅπως αὐτὸς ἀποτυπώθηκε στὸ διδακτικὸ καὶ συγγραφικὸ του ἔργο.

Ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς –κυρίως κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1750-1830)– ἔχει νὰ ἐπιδείξει ἀφ' ἐνὸς μία ἀξιόλογη παραγωγὴ φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν καλλιέργεια μιᾶς ἀναβαθμισμένης παιδείας μὲ τὴν ἴδρυση καὶ τὴ λειτουργία ἀνώτερων σχολείων (π.χ. Ἰωάννινα, Κοζάνη, Ἄθως Χίος, Σμύρνη κ.λπ.).

Μὲ τὴν ἔρευνα τῆς ἐν λόγω φιλοσοφικῆς κληρονομιάς ἀσχολεῖται ἐδῶ καὶ ἀρκετὰ ἔτη ἢ συγγραφέας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θεωρεῖται μία ἐκ τῶν πρωτοπόρων στὸ συγκεκριμένο ἐπιστημονικὸ πεδίο. Ἡ Ρωξάνη Ἀργυροπούλου διαθέτει ἐπιστημονικὴ σοβαρότητα, συνέπεια καὶ σεμνότητα καὶ ἔχει ἀφιερῶσει τὸ πνευματικὸ τῆς ἔργο στὴ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τοῦ Ρομαντισμοῦ, ἐνῶ παράλληλα διερευνᾷ πρωιμώτερες ἢ καὶ πιὸ πρόσφατες περιόδους. Τὸ παρὸν συγγραφικὸ τῆς ἐγχείρημα, ποὺ ἔχει τὸν τίτλο: Ὁ Βενιαμὴν Λέσβιος. Ὅραματιστὴς καὶ θεμελιωτὴς τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, ἐπιβεβαιώνει γιὰ μία ἀκόμη φορὰ τὰ ἐρευνητικὰ τῆς ἐνδιαφέροντα.

Στὴν ἐν λόγω μελέτη, ἡ συγγραφέας μὲ αἴσθημα ἐπιστημονικῆς εὐθύνης ἐπανέρχεται στὸν φιλοσοφικὸ στοχασμό, ὁ ὁποῖος ἀναπτύχθηκε κατὰ τὴν τρίτη φάση τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ Βενιαμὴν Λέσβιου (1759;-1824). Παράλληλα ἡ συγγραφέας, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τῆς τῆ σύγχρονη βιβλιογραφία, ἐπιδιώκει νὰ καταστήσει γνωστὸ στὴν

έπιστημονική κοινότητα –και όχι μόνο– τὸν βιογραφούμενο ὡς ἕναν «ἀπὸ τοὺς γνησιώτερους ἔκφραστὲς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ» καὶ συνάμα μία ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες φιλοσοφικὲς μορφὲς τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.

Στὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ ἔργου ὁ Βενιαμὴν χαρακτηρίζεται γιὰ τὴν ἐν γένει πνευματικὴ του προσφορὰ ὡς «ἐμπνευσμένος ὄραματιστής» καὶ ἐντάσσεται στοὺς διδασκάλους τοῦ Γένους, «οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐνστερνισθεῖ τὴν ἰδέα πὼς ἡ ἀνάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων εἶναι ἐφικτὴ ὡς ἐπακόλουθο τῆς πνευματικῆς τους ἀναγέννησης». Πρόκειται γιὰ μία ἄποψη ποὺ ὁ Κοραῆς ὑποστήριξε μὲ ἐπιμονὴ πολλές φορές στὰ *Προλεγόμενά* του στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Στὴν ἐκτενῆ εἰσαγωγὴ τῆς ἢ συγγραφέας παρουσιάζει τὸ γενικὸ πλαίσιο τοῦ φιλοσοφικοῦ προβληματισμοῦ ποὺ ἀναπτύχθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, τὶς φάσεις του καὶ τὰ χαρακτηριστικά τους. Παράλληλα ἀναλύει ἐκτενῶς τὸν παιδαγωγικὸ χαρακτήρα τοῦ προαναφερθέντος πολυπτυχοῦ κινήματος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης ἀφιερώνεται στὸν βίο τοῦ ἱεροδιδασκάλου Βενιαμὴν Λέσβιου. Ἡ Ἀργυροπούλου παραθέτει βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Βενιαμὴν στὸ Πλωμάρι Λέσβου, τὴν παραμονὴ του στὸ Ἅγιο Ὅρος, τὴ μετάβασή του στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὴ φιλοσοφικὴ ἐπίδραση ποὺ ἄσκησε σὲ αὐτὸν ὁ Γαλλικὸς Διαφωτισμός, τὴν ἐκπαιδευτικὴ του δραστηριότητα στὴν Ἀκαδημία τῶν Κυδωνιῶν καὶ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ αὐτὴ προκάλεσε στοὺς συντηρητικὸς κύκλους τῆς ἐποχῆς του, στὴ μετεγκατάστασή του σὲ Μυτιλήνη, Κωνσταντινούπολη, Βουκουρέστι, Ἰάσιο,

Ναύπλιο. Ἐπιπρόσθετα ἡ συγγραφέας δὲν παραλείπει νὰ παρουσιάσει τὴν ἐπαναστατικὴ δράση τοῦ Λέσβιου στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ βιογραφούμενος λόγιος-δάσκαλος τοῦ Γένους ἄλλωστε ἔχει νὰ ἐπιδείξει, ὅπως ἐμπεριστατωμένα παρουσιάζει ἡ Ἀργυροπούλου, πλούσια συμμετοχὴ στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία, ἀλλὰ καὶ στὴ συγκρότηση τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν Συνταγμάτων. Μὲ τὴ συγγραφικὴ του δράση στὴν Ἐπανάσταση ὁ Λέσβιος ἐπεδίωξε νὰ κατοχυρώσει τὰ «φυσικὰ δικαιώματα» καὶ τὶς ἐλευθερίες τοῦ ἀτόμου, τὰ ὅποια καὶ προάσπισε στὴ μακρόχρονη διδασκτικὴ καὶ συγγραφικὴ του διαδρομῆ.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ πονήματός της, ἡ συγγραφέας ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴ διερεύνηση τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς σκέψεως τοῦ βιογραφούμενου προσώπου. Ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Βενιαμὴν Λέσβιου (*Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς* καὶ *Στοιχεῖα Ἠθικῆς* – σημειώτεον πὼς ἡ Ρωξάνη Ἀργυροπούλου ἔχει ἐκπονήσει κριτικὴ ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ δευτέρου ἔργου τοῦ Βενιαμὴν), προκύπτει ὅτι αὐτὸς ἀπέρριπτε τὴν ἀριστοτελικὴ μεταφυσικὴ καὶ ἀποδεχόταν νεωτερικὲς ἀντιλήψεις ἀπὸ φιλοσοφικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς του. Νὰ ὑπογραμμίσουμε ἐπίσης ὅτι καὶ ὁ Βενιαμὴν, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι λόγιοι, ἀκολούθησε τὸν «ἐκλεκτισμὸ» ὡς *modus philosophandi* ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει στὴ Δύση τὸν 18ο αἰῶνα. Συγχρόνως στὰ κείμενα τοῦ Βενιαμὴν ἐντοπίζουμε ἀπόψεις τοῦ Γάλλου Condillac στὸ πλαίσιο τῆς Γνωσιολογίας, ἀλλὰ καὶ τῶν N. Malebranche καὶ R. Descartes. Θεματικὲς τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Λέσβιου, ποὺ ἡ Ἀργυροπούλου

ἐξετάζει στὸ πόνημά της, εἶναι ἡ Γνωσιο-θεωρία (Μεταφυσική, Αἴσθηση καὶ νόηση, Ἰδεολογία), ἡ Κοσμολογία (Ἐπιστήμη, Τὰ σώματα, Τὰ ἄτομα, Τὸ πανταχθίνητον, Τὸ θερμογόνον), ἡ Φυσική Θεολογία (Διαχωρισμὸς θεολογίας ἀπὸ φιλοσοφία, Ἡ ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς, Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ), ἡ Ἠθικὴ σκέψη (Δικαιώματα καὶ χρέη τοῦ ἀνθρώπου, Αὐτεξούσιον καὶ ἐλευθερία, Ἄρετὴ καὶ κακία, Τὰ πάθη), ὁ Πολιτικὸς στοχασμὸς (Πολιτικὴ κοινωνία, Νόμος, Πολιτειακὸ ζήτημα). Μὲ τὴν παρουσίαν τῶν προαναφερθεισῶν θεματικῶν ἐνοτήτων ἡ συγγραφέας ἀναδεικνύει τὴν «ἀγωνιώδη προσπάθεια» τοῦ βιογραφουμένου νὰ μετακενώσει στοὺς ὁμοεθνεῖς του «τὴ σύγχρονη φιλοσοφικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ γνώση», πιστεύοντας ὅτι μέσῳ αὐτῆς θὰ ἐπέλθει ἡ πνευματικὴ τους ἀφύπνιση καὶ ἡ ἐθνικὴ τους ἀνεξαρτησία. Παράλληλα διαχωρίζει «τὴ θεολογία ἀπὸ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση, ἡ ὁποία κατακτᾶται μὲ τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο». Ἡ θέση τοῦ Βενιαμὶν ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ δογματισμοὺς δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ συνδέσει τὴ θρησκεία μὲ τὴν παιδεία, ὑπὸ τὸν ὄρο τῆς ἐξομοιώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖο.

Ἐπιπλέον ἡ Ρ. Ἀργυροπούλου ἐπιμένει στὴν ἀνθρωποκεντρικὴ κοσμο-ἀντίληψη ποὺ κυριαρχεῖ συνολικὰ στὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Λέσβιου, καθὼς παρουσιάζει τὸν σεβασμὸ ποὺ αὐτὸς ἐπιδεικνύει στὴν παράδοση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, στὸν ὁποῖο ἐναρμονίζεται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία μὲ τὴ νεώτερη φιλοσοφία καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν ἰδεολογία τοῦ βιογραφουμένου προσώπου ποὺ ἀποτυπώνεται στὸ πόνημα, αὐτὴ συνδέεται μὲ τὸ ἰδεολογικὸ κλίμα τοῦ νεοελληνικοῦ ριζοσπαστισμοῦ. Ὁ δὲ φιλελευθερισμὸς

τοῦ Βενιαμὶν διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν ἰδεῶν τοῦ John Locke καὶ τοῦ Cesare Beccaria.

Στὸ Παράρτημα τέλος ἡ συγγραφέας ἐπιλέγει νὰ παρουσιάσει ἐνδεικτικὰ μελέτες τοῦ Βενιαμὶν Λέσβιου, ὅπως: *Ἡ βαρύτητα τοῦ θερμογόνου*, *Ὁ λόγος περὶ παιδείας στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου*, *Περὶ ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἡ ἀληθείας*. *Στοιχεῖα τῆς Μεταφυσικῆς*, *Περὶ τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου*, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ ἀναδείξει τὸν φιλοσοφικὸ του στοχασμὸ καὶ ἐν γένει τὶς φιλοσοφικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ του ἀπόψεις, οἱ ὁποῖες καὶ τὸν κατέστησαν «ριζικὸ νεωτεριστὴ τῆς νεοελληνικῆς παιδείας».

Τέλος τὸ περιεκτικὸ καὶ εὐληπτο αὐτὸ ἔργο τῆς κ. Ἀργυροπούλου δὲν ἀπευθύνεται μόνον στοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅποιον ἐνδιαφέρεται γιὰ τὶς ἰδέες ποὺ προσέλαβε ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς ἀπὸ τὴν ὠσμωσὴ του μὲ τὸν Εὐρωπαϊκόν. Ἀποτελεῖ δὲ μία σημαντικὴ συμβολὴ στὴ φιλοσοφικὴ γραμματεία τῆς Νεοελληνικῆς Ἀναγέννησης.

Νικόλαος Τόμπρος
*Επίκ. Καθηγητὴς Πολιτικῆς Ἱστορίας,
 Στρατιωτικὴ Σχολὴ Εὐελπίδων*

Κωστὴ Κοκκινόφτα,
*Ἀρχιμανδρίτης Ἱερόνυμος Μυριανθέας
 (1838-1898),
 Λευκωσία 2018, σσ. 506 + 45 εἰκ.*

Μὲ ἕναν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων Κυπρίων λογίων τοῦ 19 αἰῶνα, μὲ πανελληνία ἀπήχηση καὶ ἀναγνώριση, ἀσχολεῖται στὸ παρὸν βιβλίον ὁ Κωστὴς Κοκκινόφτας, Διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Μελετῶν Ἱεραῶς Μονῆς Κύκκου¹. Πρόκειται γιὰ τὸν δια-

πρεπή εκκλησιαστικό άνδρα και λόγιο Ἱερώνυμο Μυριανθέα (1838-1898) ἀπὸ τὰ Καμινάρια τῆς Μαραθάσας, συγγενῆ ἐκ πατρὸς καὶ ἐκ μητρὸς τοῦ συγγραφέα².

Τὸ πλούσιο σὲ μέγεθος καὶ περιεχόμενο βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐξῆς μέρη: Περιεχόμενα (σσ. 11-14), Χαιρετισμὸς Πανιερ. Μητροπολίτη Κύκκου καὶ Τηλλυρίας κ.κ. Νικηφόρου (σσ. 15-18), Πρόλογος (σσ. 19-22), Χρονολόγιο τῆς ζωῆς τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἱερώνυμου Μυριανθέα (σσ. 23-28), Ἐννέα κεφάλαια σύμφωνα μὲ τὰ στάδια τῆς ζωῆς τοῦ Ἱερώνυμου Μυριανθέως, ὅπως τὰ ταξινομεῖ ὁ συγγραφέας (σσ. 29-256), Μεταθανάτιες τιμητικὲς ἐκδηλώσεις (σσ. 257-260), Τὰ ἔγγραφα (σσ. 261-470), Κατάλογος ἐγγράφων (σσ. 471-485), Συντομογραφίες (σ. 487), Ἀρχειακὲς πηγές (σσ. 487-491), Κυπριακὸς τύπος (σσ. 491-492), Τύπος τοῦ εὐρύτερου Ἑλληνισμοῦ (σσ. 492-493), Βιβλιογραφία (σσ. 495-511), Κατάλογος φωτογραφιῶν, ἐγγράφων καὶ πινάκων (σσ. 513-516), Εὐρετήριο (σσ. 517-540) καὶ Βιβλία καὶ δημοσιεύματα τοῦ ἰδίου (σσ. 541-566).

Ἡ ζωὴ τοῦ Ἱερώνυμου Μυριανθέως, γόνου ἀγροτικῆς οἰκογενείας, ποὺ ἐκτυλίσσει μὲ γλαφυρὸ ὕφος καὶ πλούτο πληροφοριῶν ὁ συγγραφέας, πραγματικὰ ἐντυπωσιάζει τὸν ἀναγνώστη. Ὁ κατὰ κόσμον Ἰωάννης γεννήθηκε στὶς 30 Μαρτίου 1838 καὶ ἦταν ἐκ μητρὸς ἐγγονὸς τοῦ σπουδαίου ἀγιογράφου Μιχαὴλ προσκυνητῆ (1735-1833);³. Σὲ ἡλικία δέκα ἐτῶν ἔχασε τοὺς γονεῖς του καὶ τὴν ἀνατροφή του ἀνέλαβε ὁ θεῖος του Ἰωάννης Ζωγράφος ἢ Χατζηγιάννης, ὅπως ἦταν γνωστός, στὸ γειτονικὸ χωριὸ Φοινί. Δεκατριῶν ἐτῶν ὁ μικρὸς Ἰωάννης ἐγκατέλειψε τὴν ὀρεινὴ γενέτειρά του γιὰ νὰ μεταβεῖ στὰ Ἱεροσόλυμα, κοντὰ στὸν συγγενῆ του Μελέτιο Ματτέο (1785-1867), παλαιότερα μητροπολίτη Σεβαστείας (1836-1838) καὶ τότε μητροπολίτη Πέτρας (1838-1867)⁴. Ἐκεῖ φοίτησε στὴ Σχολὴ τοῦ Πατριαρχείου (1853-1855) καὶ στὴ νεοϊδρυθεῖσα Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Σταυροῦ (1855-1859). Ἦταν ὁ πρῶτος Κύπριος ἀπόφοιτος τῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ καὶ ἀξίζει νὰ ἐπισημάνουμε

1. Ὁ συγγραφέας εἶχε ἐκδόσει πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια ἓνα ὀλιγοσέλιδο βιβλίο γιὰ τὸν Ἱερώνυμο Μυριανθέα. Βλ. Κ. Κοκκινόφτας, *Ἱερώνυμος Μυριανθέας (1838-1898). Ὁ λησμονημένος δάσκαλος τοῦ Ἔθνους*, Λευκωσία 1990. Ἐκτοτε ἐμπλούτισε τὴ βιβλιογραφία καὶ μὲ ἄλλα σχετικὰ δημοσιεύματα.

2. Ἀπὸ τὰ Καμινάρια καταγόταν ἐπίσης ὁ ἐπίσκοπος Ἀργυρουπόλεως (1886-1896) καὶ μετέπειτα Μητροπολίτης Μεσημβρίας (1896-1906) Χαρίτων Εὐκλείδης (1836-1917). Βλ. Κ. Κοκκινόφτας, «Ὁ Κύπριος Μητροπολίτης Μεσημβρίας Χαρίτων Εὐκλείδης (1836-1906)», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 53 (1992), σσ. 174-178· ὁ ἴδιος, *Κυκλώτικα Μελετήματα*, τόμ. Α', Λευκωσία 1997, σσ. 131-138· ὁ ἴδιος, «Τὸ χωριὸ Καμινάρια, ὁ λόγιος Ἀρχιμανδρίτης Ἱερώνυμος Μυριανθέας (1838-1898) καὶ ὁ Μητροπολίτης Μεσημβρίας Χαρίτων Εὐκλείδης (1836-1906)», *Πολιτιστικὴ Κύπρος* 1 (1997), σσ. 41-45· ὁ ἴδιος, *Τὰ Καμινάρια*, Λευκωσία 2009, σσ. 175-182.

3. Γιὰ τὸν Μιχαὴλ προσκυνητῆ βλ. Κ. Κοκκινόφτας, *Ἅγιος Δημήτριος Μαραθάσας*, Λευκωσία 2007, σσ. 31-42· ὁ ἴδιος, *Καμινάρια*, σσ. 126-143· ὁ ἴδιος, «Ὁ ἀγιογράφος Μιχαὴλ προσκυνητῆς (1735-1833)», *Εἰκονοστάσιον* 2 (Ἰούνιος τοῦ 2012), σσ. 50-65.

4. Γιὰ τὸν Μελέτιο Ματτέο βλ. Κ. Κοκκινόφτας, «Ὁ Κύπριος Μητροπολίτης Πέτρας Μελέτιος Ματτέος (1785-1867)», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 52 (1991), σσ. 219-228· ὁ ἴδιος, *Κυκλώτικα Μελετήματα*, σσ. 79-105.

ἔδω τις πολὺ σημαντικὲς ἀναφορὲς τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴ Σχολή (σσ. 55-57) καὶ τοὺς Κυπρίους ἀποφοίτους της κατὰ τὰ ἔτη 1867-1874 (σσ. 78-81). Τὸ 1859 ὁ Ἰωάννης χειροτονήθηκε διάκονος, λαμβάνοντας τὸ ὄνομα Ἰερώνυμος, ἐνῶ ἀργότερα, τὸ 1862, υἰοθέτησε τὸ ἐπίθετο *Μυριανθεὺς* ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς του, τὴ Μυριανθοῦσα, δηλαδὴ τὴν περιοχὴ μὲ τοὺς μυρίους ἀνθούς, ποὺ εἶναι ἡ λόγια ἐκδοχὴ τοῦ ὀνόματος Μαραθάσα⁵. Ἀφοῦ δίδαξε ἐπὶ τρία χρόνια στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Σταυροῦ (1859-1862), στὴν ὁποία διορίσθηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Κύριλλο Β΄ (1845-1872), συμπλήρωσε τὶς σπουδὲς του στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν (1862-1864) καὶ στὰ Παν. Στρασβούργου (1864-1865), Χαϊδελβέργης (1865-1866) καὶ Βόννης (1866-1867), ὅπου παρακολούθησε θεολογία καὶ φιλοσοφία. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὶς σπουδὲς του, ὑπηρετήσε ὡς καθηγητὴς (1867-1872) καὶ ὡς διευθυντὴς (1872-1974) τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ. Παράλληλα μὲ τὴ θέση τοῦ διευθυντῆ ὑπηρετήσε ὡς μέλος τῆς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Εἶχε στὸ μεταξὺ χειροτονηθεὶ ἱερομόναχος καὶ ἀρχιμανδρίτης τὸ 1870. Τὸ 1874 διορίσθηκε ὡς πρωθιερεὺς τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τοῦ Λονδίνου καὶ διακόνησε στοὺς ναοὺς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (1874-

1879) καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας (1879-1886). Τὸ 1886, μετὰ ἀπὸ ἀτύχημα, παραιτήθηκε καί, ἀφοῦ ἔζησε γιὰ λίγο στὴ Γαλλία, ἐγκαταστάθηκε στὴ Γενεύη τὸ 1887, ὅπου παρέμεινε ὡς τὸν θάνατό του στὶς 19 Μαρτίου 1898. Ὑπῆρξε πολυγλωσσότατος, ἀφοῦ δημοσίευσε πληθώρα ἱστορικῶν καὶ θεολογικῶν βιβλίων καὶ ἄρθρων⁶. Πέραν τῆς πλούσιας πνευματικῆς του δράσεως, φρόντισε ἐπίσης γιὰ τὴν παιδεία τῆς γενέτειράς του, μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ δημοτικῶν σχολείου τὸ 1882, καθὼς καὶ γιὰ τὴ χρηματικὴ ἐνίσχυση τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου τῆς Λευκωσίας.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι ἀρκετὲς φορὲς εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ γίνεαι ἀρχιερεὺς στὴν Κύπρο καὶ στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν πραγματοποιήθηκε. Τὸ 1866 καὶ τὸ 1868 ἀρνήθηκε προτάσεις γιὰ τὴν προώθηση τῆς ὑποψηφιότητάς του γιὰ τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον Κιτίου. Τὸ 1871 ἐξελέγη μητροπολίτης Κυρηνείας, ἀλλὰ οἱ Τούρκοι ἐμπόδισαν τὴν ἐκλογὴν του ἐξ αἰτίας τοῦ βιβλίου του *Περὶ τῶν ἀρχαίων Κυπρίων*, ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1868 στὴν Ἀθήνα⁷. Τὸ σημαντικό αὐτὸ βιβλίο, ποὺ ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἱστορικὴ μελέτη γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Κυπρίων, εἶχε κατασχεθεῖ στὴν Κύπρο ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, ποὺ ἔκαυσαν 460 ἀντίτυπά του. Γι' αὐτὸ ὁ συγγραφέας προχώρησε σὲ δευτέρη ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου τὸ 1869⁸. Τὸ 1880,

5. Τὸ ἐπώνυμο *Μυριανθεὺς* ἢ *Μυριανθοῦσης* ἢ *Μυριανθόπουλος* υἰοθέτησαν καὶ ἄλλοι Μαραθεῦτες λόγιοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, μὲ γνωστότερο τὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ ἐθνάρχην Κύπρου Μακάριο Β΄ Μυριανθέα (1947-1950).

6. Τὸ πρῶτο δημοσίευμα τοῦ Ἰερωνύμου Μυριανθέως ὑπῆρξε ἄρθρο του στὸ περιοδικὸν *Φιλίστωρ* στὴν Ἀθήνα τὸ 1862. Βλ. Ἰερώνυμος Ἱερ. Μυριανθεὺς, «Κυπριακαὶ λέξεις», *Φιλίστωρ. Σύγγραμμα φιλολογικὸν καὶ παιδαγωγικὸν κατὰ μῆνα ἐκδιδόμενον* 3 (1862), σσ. 433-443, 535-541.

7. *Περὶ τῶν ἀρχαίων Κυπρίων*, ὑπὸ Ἰερωνύμου Μυριανθέως, Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας καὶ Καθηγητῆ τῆς Θεολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, Τύποις Σ. Οἰκονόμου καὶ Λ. Μηλιάδου, ἐν Ἀθήναις 1868.

όταν πλέον οί Βρεττανοί είχαν αναλάβει τή διακυβέρνηση τῆς Κύπρου, ἐξελέγη ξανά μητροπολίτης Κυρηναίας, ἀλλά ὁ ἴδιος ἀρνήθηκε. Ἀπέρριψε ἐπίσης τὴν προώθηση τῆς ὑποψηφιότητάς του γιὰ τοὺς ἀρχιερατικούς θρόνους Κερκύρας τὸ 1881 καὶ Πατρῶν τὸ 1883, καθὼς καὶ τὴν ἐκλογή του ὡς Μητροπολίτου Κιτίου τὸ 1887. Μιὰ ἀκόμη πρόταση γιὰ τὴν προώθηση τῆς ὑποψηφιότητάς του, αὐτὴ τὴ φορά γιὰ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο Ἀντιοχείας, ἀπέρριψε τὸ 1891.

Ὁ Ἰ. Μυριανθέως, πέραν τῶν ἄλλων δραστηριοτήτων του, ἀνέπτυξε πλούσια ἐθνικὴ δράση, ἔχοντας ἀλληλογραφία μὲ σημαντικὲς προσωπικότητες καὶ ἀνάμειξη στὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του. Συνέβαλε ἐπίσης στὴν προβολὴ τῶν δικαιῶν τῶν Πατριαρχείων Ἱεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας. Γιὰ τὴν δράση του τιμήθηκε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος μὲ τὸν ἀργυρὸ σταυρὸ τοῦ Τάγματος τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Σωτήρος τὸ 1879 καὶ τὸν ἀντίστοιχο χρυσὸ τὸ 1885. Ἀπὸ τὴν πλούσια παρουσία καὶ δραστηριότητα τοῦ Ἱερωνύμου Μυριανθέως στὸ Λονδίνο ἀναφέρουμε τὴν προσωπικὴ φιλία του μὲ τὸν Ἄγγλο πολιτικὸ Οὐίλλιαμ Γλάδστονα (William Ewart Gladstone, 1809-1898) καὶ τὴν ἀνακήρυξή του ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς θεολογίας ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Κέιμπριτζ (University of Cambridge) τὸ 1886.

Πολὺ σημαντικὴ προσθήκη στὸ βιβλίον συνιστᾷ τὸ παράρτημα μὲ τὰ ἔγγραφα. Πρόκειται συνολικὰ γιὰ 153 ἀνέκδοτα ἔγγραφα, προϊόν τῆς μακρόχρονης ἔρευνας τοῦ συγγραφέα σὲ ἀρχεῖα στὴν Κύπρο, τὴν Ἀθήνα καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Στὸ πολὺτιμον αὐτὸ ὕλικὸ περιλαμβάνονται ἔγγραφα ποὺ ἀφοροῦν τὴ ζωὴ τοῦ Ἱερωνύμου Μυριανθέως ἀλλὰ καὶ ἀρκετὲς ἐπιστολὲς ἀπὸ τὴν πλούσια ἀλληλογραφία του.

Τὸ βιβλίον συμπληρώνουν ὅλα τὰ ἀπαραίτητα στὸν μελετητὴ βοηθήματα (κατάλογοι, βιβλιογραφία, ἀναλυτικὸ εὐρετήριο) καὶ ἰδιαίτερα πλούσιο φωτογραφικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἱερωνύμου Μυριανθέως καὶ τὰ ἐκδιδόμενα ἔγγραφα.

Πρόκειται ἀναμφίβολα γιὰ μιὰ πλούσια καὶ ἄρτια ἀπὸ κάθε πλευρὰ ἐκδοση, πρότυπο γιὰ παρόμοιες ἐργασίες ποὺ ἀφοροῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση σημαντικῶν προσωπικοτήτων. Ὁ συγγραφέας ἐπιτυγχάνει, μέσα ἀπὸ τὴν πολυετὴ ἔρευνά του, νὰ συγκεντρώσει καὶ νὰ παρουσιάσει μιὰ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα γιὰ τὸ βιογραφούμενον πρόσωπον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναπλάσει, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ, τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν τόπων ὅπου ἔδρασε. Στὸν συγγραφέα Κωστὴ Κοκκινόφτα, συνεχιστὴ μιᾶς μακρᾶς παράδοσης προσφορᾶς τῶν λογίων τῆς Μαραθᾶσας στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἀξίζει ὁ ἔπαινος.

Σταῦρος Γ. Γεωργίου

Δρ. Βυζαντινῆς καὶ Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας

8. *Περὶ τῶν ἀρχαίων Κυπρίων*, ὑπὸ Ἱερωνύμου Μυριανθέως, Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας καὶ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων, Ἔκδοσις δευτέρα, Τυπογραφεῖον Ἀ. Κτενᾶ καὶ Σ. Οἰκονόμου, ἐν Ἀθήναις 1869.